

HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO

NIVES MAJNARIĆ-PANDŽIĆ

PRILOG POZNAVANJU KASNOG BRONČANOG I
STARIJEG ŽELJEZNOG DOBA NA KORDUNU I BANIJI

(*Beitrag zur Kenntnis der späten Bronzezeit und älteren Eisenzeit
in Banija und Kordun*)

Poseban otisak:

*Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 10.
»ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
NA KARLOVAČKOM I SISAČKOM PODRUČJU«
Znanstveni skup — Karlovac, 12—14. X. 1983.*

ZAGREB, 1986.

J. Ždencu Francisin
fa zahvaljujući i hodočasni
Andronović M. J. Pandžić

PRILOG POZNAVANJU KASNOG BRONČANOG I STARIJEG ŽELJEZNOG DOBA NA KORDUNU I BANIJI

BEITRAG ZUR KENNTNIS DER SPÄTEN BRONZEZEIT UND ALTEREN EISENZEIT
IN BANIJA UND KORDUN

UDK 903.638-(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr Nives Majnarić-Pandžić
Y — 41000 Zagreb
Filozofski fakultet

Gradina Belaj južno od Karlovca primjer je naselja iz vremena mlađe kulture polja sa žarama. Analizira se izbor keramičkih tipova i naslučuje tip naselja po rezultatima zaštitnog sondiranja malog opsega. Život na Belaju trajao je i u kasnoj fazi starijeg željeznog doba.

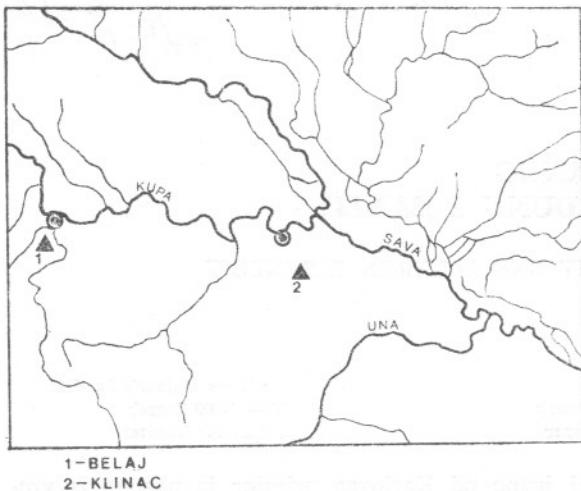
Tip strateški važnog naselja na Baniji iz kasne faze starijeg željeznog doba predstavlja gradina Klinac južno od Petrinje. Prikazuje se grupa karakteristične keramike koja daje mogućnost za proučavanje veza s jugoistočnoalpskim i sjeverozapadnobosanskim područjem.

Nizinski kraj među Kupom i Savom, omeđen na jugu i istoku planinama koje se stenu prema Uni, arheološki je općenito slabo istražen, a posebno se to može reći za razdoblje preistorije. Doduše, već osamdesetih godina prošlog stoljeća otkrivena je prva nekropola kasnog brončanog doba u karlovačkoj regiji, ujedno prvo groblje sa žarama u Hrvatskoj, Trešćerovac u blizini Ozlja.¹ Krajem stoljeća slijedi otkriće i Brunšmidova objava groblja u Krupačama kod Krašića, a u novije su vrijeme obrađeni i drugi grobovi iz okolice Ozlja, te kao najmlađi nalaz iz navedenog razdoblja mač tipa Möringen iz Draganića. Mač možda potječe iz uništenog groba u tumulu koji bi kao novi grobni oblik najavljivao novo razdoblje — starije željezno doba.²

Uz ove grobne nalaze, srodne s materijalom iz nekropola u Velikoj Gorici i Dobovi i vremenski određene u mlađu fazu kulture polja sa žarama (fazu IV po podjeli K. Vinski-Gasparini, tj. u 10—9. st. prije n. e.),³ susreću se na Kordunu i rijetke ostave brončanih predmeta.⁴ Pripadajuća naselja nisu međutim dosada bila podrobnije istraživana pa je taj bitni aspekt tadašnje kulture i načina života ostao nepoznat. Odne davno se izvode sustavna istraživanja na

lokalitetu Turska kosa u Velikoj Vranovini kod Topuskog, koja su pružila uvid u slijed stariježeljeznodobnih oblika naseobinske keramike na karlovačkom području. No, kako rezultati tih značajnih istraživanja nisu, osim u preliminarnom izvještaju i manjem katalogu, još objavljeni,⁵ prikazat ćemo ovdje izbor keramičkih nalaza s gradina Belaj južno od Karlovca i Klinac južno od Petrinje (sl. 1). Uska regionalna tematika koju smo si na ovom skupu zadali dopušta da i neznatnije nalaze pokušamo valorizirati u okviru njihovih mogućnosti ograničenih nažalost nepovoljnim okolnostima njihova načinjenja.⁶

Gradina Belaj leži između tokova Mrežnice i Korane tik uz cestu koja od Karlovca vodi na jug u selo Barilović a iznad sela Podvožić. Donedavno se isticala kao vrlo markantan položaj u pejzažu, a negdje sredinom šezdesetih godina, kad se na njoj intenzivirao rad u kamenolomu, zapažena je kao vrlo bogato arheološko nalazište. Prve su vijesti stigle do Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i tada su stručnjaci Arheološkog muzeja u Zagrebu obišli teren. U nekoliko navrata prikupljeni su površinski nalazi, a u tom skupljajuju bilo je vrlo aktivno i okolno stanovni-

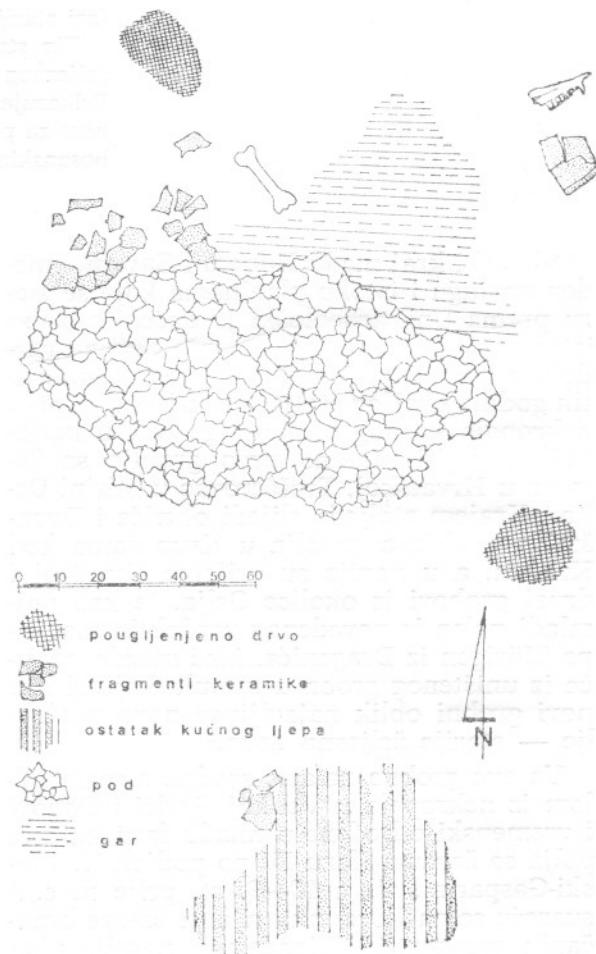
Sl. 1 — Karta s ucrtanim položajem Belaja, južno od Karlovca i gradine Klinac, jugoistočno od Petrinje. — Karte mit eingezeichneter Lage von Belaj, südlich von Karlovac, und des Burgwalls Klinac, südöstlich von Petrinja

štvo koje je tu povremeno prekapalo i prikupljalo nalaze za svoje privatne zbrike.⁷ Tek je 1973. god. Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu u dogovoru s Regionalnim zavodom za zaštitu izvršio manja zaštitna iskopavanja na već uništenom lokalitetu. Cijeli centralni dio gradine bio je tada već uništen, tj. odstranjen do dna, istočni dio teško oštećen, a strmi zapadni dio gusto pošumljen. Samo se na južnim padinama, razrovanim i teško prohodnim, nalazilo još arheoloških nalaza, pretežno fragmenata keramike. Uz vrlo nepovoljne, čak opasne uvjete rada proveli smo tri dana na terenu i otvorili na južnoj, također strmoj padini manju sondu (4×4 m). U njoj smo naišli na dio izvrsno sačuvanog i kvalitetno rađenog prepečenog kućnog poda s ostatkom ognjišta. Ognjište nije bilo izgrađeno, nego je registrirano kao propečeno i debljim slojem gara označeno mjesto. Uz njega, na niveleti poda, otkriveni su fragmenti grube keramike poslagani poput taraca, a uz ognjište, osim životinjskih kostiju, nađen je i oveći fragment zdjele s turbanastim obodom. S obje strane ostatka kućnog poda ustanovljeni su, simetrično razmješteni, ostaci većih drvenih pougljenjenih stupaca (sl. 2). Taj nam je nalaz posvjedočio da je gradina Belaj svakako bila naseljena na južnoj strani, te možemo prepostaviti da su se tu na terasama redale nadzemne kuće solidne konstrukcije. Vjerojatno je bio

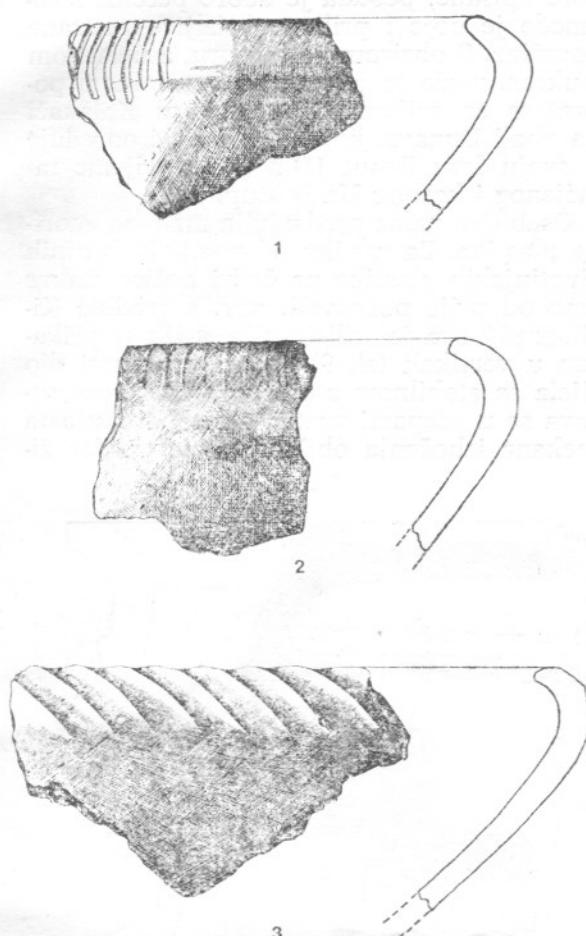
naseljen i gornji plato, ali o tome više ništa ne možemo doznati. Dalje otvaranje terena i slijedeće kućnog tlocrta na koji smo u naišli bilo je onemogućeno većim naslagama nabacane zemlje i velikih komada kamenja upravo iznad naše sonde na padini.

Osim zdjele s poda opisane kuće (sl. 3, 3) svi ostali prilično brojni nalazi keramike kojima raspolažemo skupljeni su površinski. Ograničeni ovdje prostorom, predviđujemo uži izbor primjeraka koji su uočeni kao tipičniji i najčešći.

Cest je oblik zdjele s uvučenim turbanasto ukrašenim obodom, poput primjerka s poda kuće. Pećene su oksidacijski i predstavljaju keramiku bolje fakture na Belaju. Stijenke su im brižljivo zaglađene. Uz ovaj tip javljaju se i zdjele s okomitim, plitkim i kratkim kanelurama na obodu ili sa žlijebnjem

Sl. 2 — Crtež ostatka nadzemne kuće na gradini Belaj. — Zeichnung der Reste eines oberirdischen Hauses am Burgwall Belaj

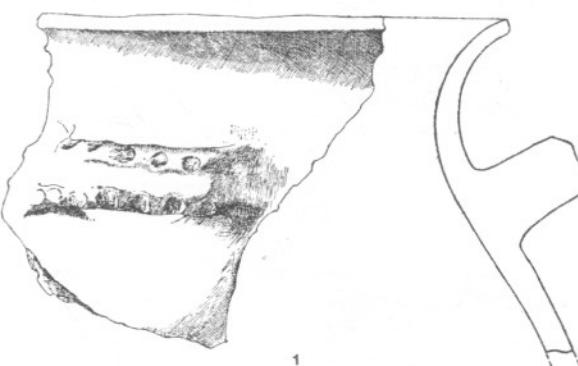
Sl. 3 — Belaj

kratkim vertikalnim urezima, u kontinuitetu ili metopno (sl. 3, 1 i 2). Svim je tipovima, dakle, zajedničko da različitim tehnikama dočaravaju kaneliranje oboda. Profili svih navedenih zdjela su jednolični, lagano je zadebljanje vidljivo samo na mjestu gdje se obod formira iz stijenke i povija unutra.

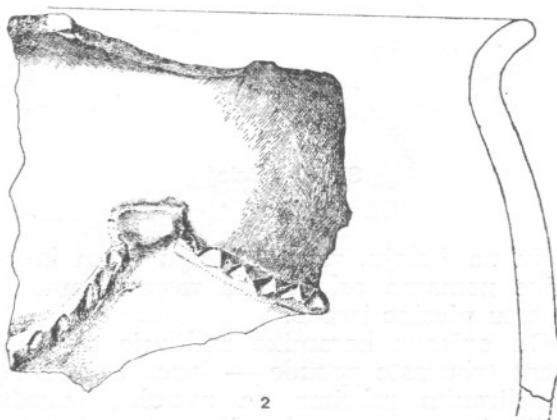
Čest je oblik i trbušast ili jajolik lonac s razgrnutim obodom s izrazitijim ili kržljavijim drškama bez otvora (sl. 4, 1 i 2). Takvi su lonci najčešće ukrašeni plastičnim trakama s otiscima štapića, prsta ili nokta. Poneki od lonaca imaju umjesto zaglađenih ohrapavljenе površine (sl. 5, 4). Na jajolikom loncu sa stanjem izvučenim obodom javlja se ukras žlijeblijenih girlandi (sl. 6, 3), kao i na više fragmenata slično oblikovanih posuda (sl. 7, 2). Isti se motiv javlja na trbušastom loncu s izvijenim obodom ukrašenim otiskom nokta i žlijeblijenim ra-

menom (sl. 6, 2). Slično ukrašen lonac (sl. 6, 1) ima iznutra stepeničasto fazetiran obod. Horizontalni snopovi kanelira na ramenu ili trbuhi posuda, te horizontalni nizovi plastičnih vrpcu ukrašenih otiscima (sl. 8) nadopunjavaju najčešće načine ukrašavanja belajske keramike.

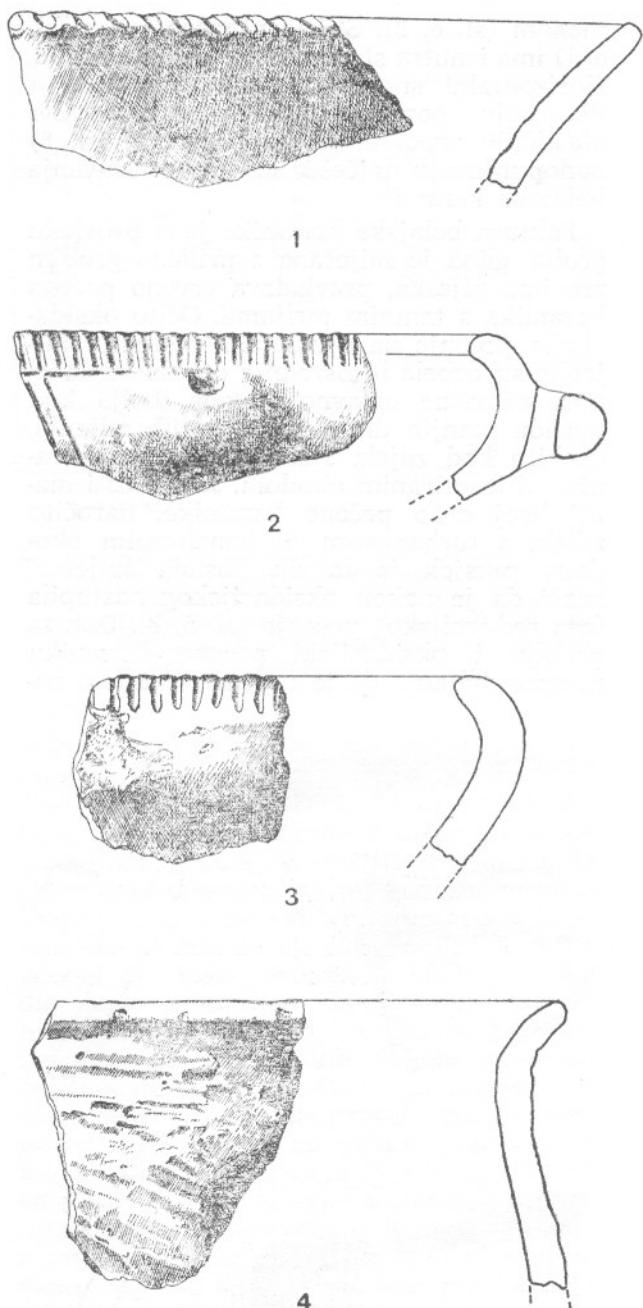
Faktura belajske keramike je u prosjeku gruba, glina je miješana s prilično grubim zrncima pijeska, prevladava crveno pečena keramika s tamnim mrljama. Očito oksidacijsko pečenje na otvorenom ognjištu. Stijenke su debele ili osrednje debele, zaglađenost površine uglavnom slaba, bolja kod posuda manjih dimenzija i tanjih stijenki, osobito kod zdjela s uvučenim i kaneliranim ili fazetiranim obodom. Javlja se i manji broj crno pečene keramike, naročito zdjela s turbanastim ili kaneliranim obodom, presjek je takvih posuda svijetao, znači da je nakon oksidacijskog nastupila faza reduksijskog pečenja (sl. 5, 2). Dok za grublju i oksidacijski pečenu keramiku pretpostavljamo da je rađena u samom na-

1

Sl. 4 — Belaj

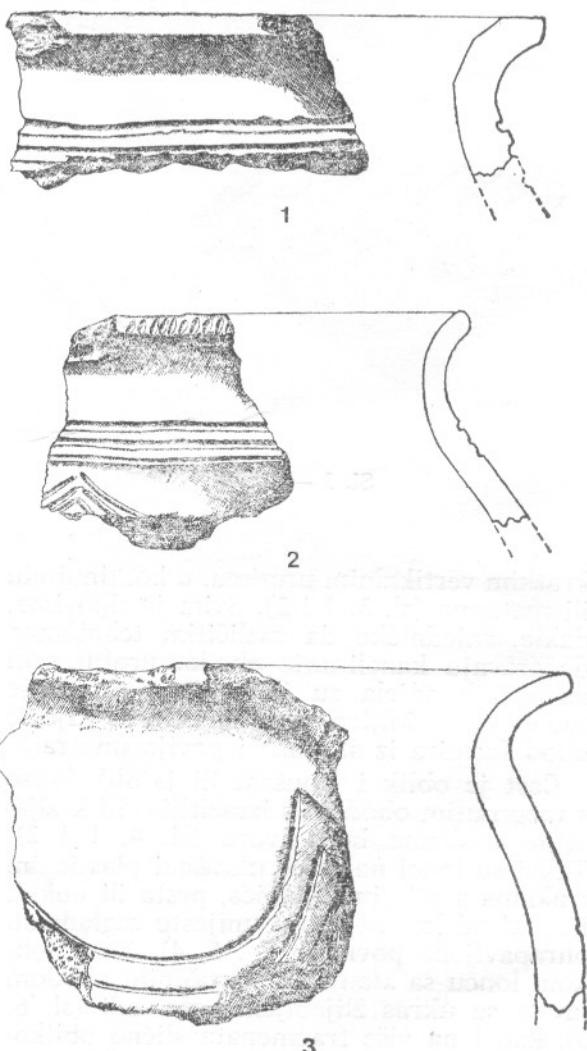
Sl. 5 — Belaj

selju na Belaju, za ovu drugu vrstu keramike nemamo oslonca da raspravljamo o mjestu njezine izrade.

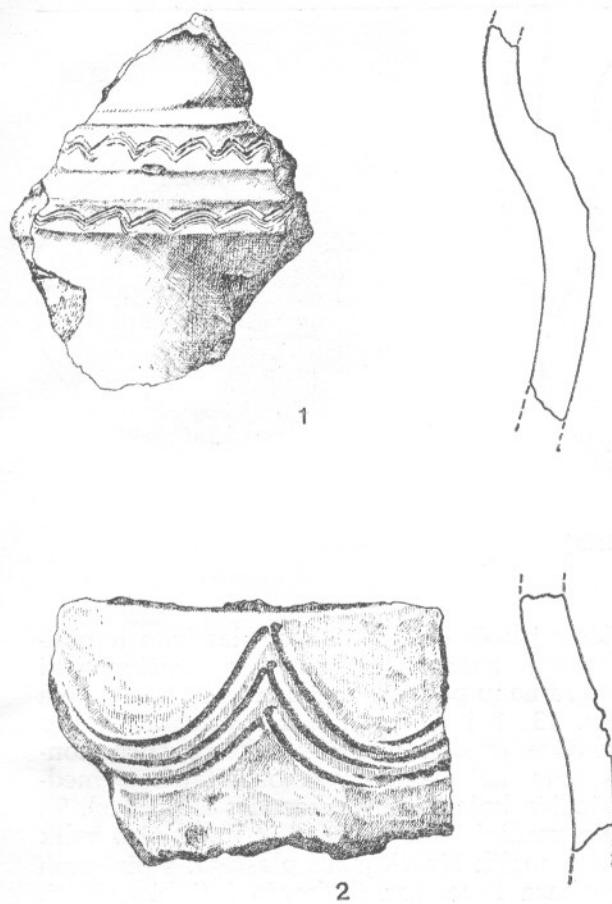
Od opisane keramike razlikuje se fragment trbušaste posude — lonca ukrašenog kaneliranim rebrima na ramenu, između kojih je urezan motiv višeprute valovnica (sl. 7, 1). Faktura te posude finija je od

gore opisane; posuda je dobro pečena, sivo-smeđe je boje i prilično brižljivo polirane površine. S obzirom na fakturu, a uglavnom i ukras, može se povezati s keramikom poznatom sa srijemskog naselja u Kalakači na obali Dunava, koju P. Medović određuje u svoju fazu Bosut III a (tj. u vrijeme razvijenog i kasnog Ha B stupnja).⁸

Osebujan nalaz predstavlja mala zoomorfna plastika. Za razliku od poznatih brojnih životinjskih plastika na četiri nožice, kačve smo od prije poznavali, npr. s gradine Kirin-grad,⁹ ova je stiliziranija, a lik je prikazan u vertikali (sl. 9). Donji, trbušasti dio tijela sa stabilnom stajaćom površinom sužava se u zdepasti vratić, a s tri trokutasta mekana izbočenja oblikovana je glavica ži-

Sl. 6 — Belaj

Sl. 7 — Belaj

votinje. Iako do krajnosti stiliziran, ovdje je sugeriram, čini nam se, lik medvjeda. Takvu interpretaciju ovog prikaza kao da potvrđuju neobjavljeni nalazi zoomorfne plastike s Turske kose, i to u sloju s keramičkom najmlađeg halštatskog razdoblja (tzv. Ha D 3). Jedan od tih primjeraka ima uha i njušku koja kudikamo jasnije sugerira prikaz medvjeda.¹⁰

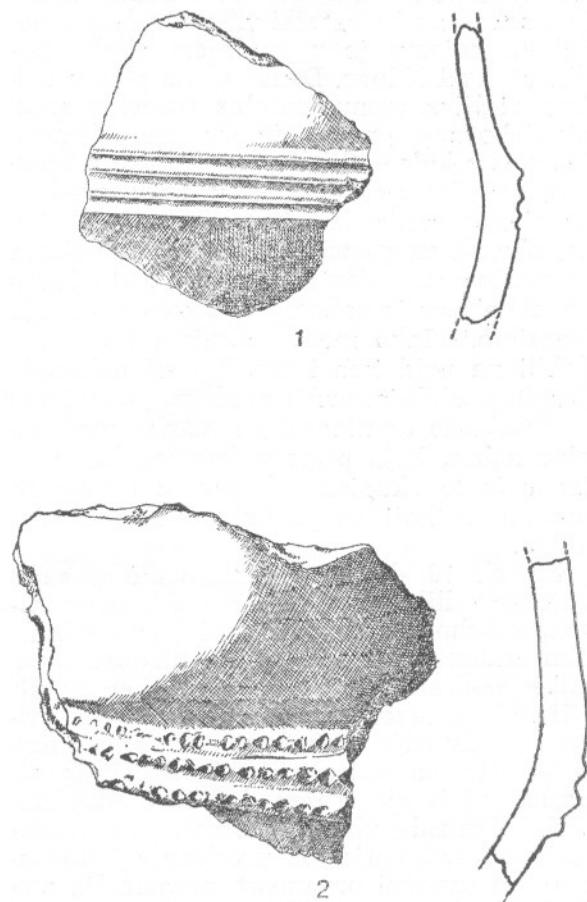
Keramika skupljena na Belaju određuje život na gradini u vrijeme mlađe faze kulture polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Tipovi i ukrasi posuda mogu se samo općenito vezati s grobnim prilozima iz nekropola u Trešćerovcu, Krupačama i Ozlju, a razlog leži i u tome što belajska naseobinska keramika predstavlja znatno raznovrsnije tipove negoli je to slučaj s uniformnom keramikom rađenom za ukop. Mogli bismo tražiti analogije i u pravcu Bele Krajine i dobovsko-ruške i ljubljanske

dolenjske grupe,¹¹ no to su samo pojedinačne veze uvjetovane općim stilom vremena, a pojedini su oblici i ukrasi povezani i s posavskim područjem (horizontalno faze-tirani obodi, plitke zdjele s izvučenim i jako razgrnutim obodom, motiv urezane valovnice).¹²

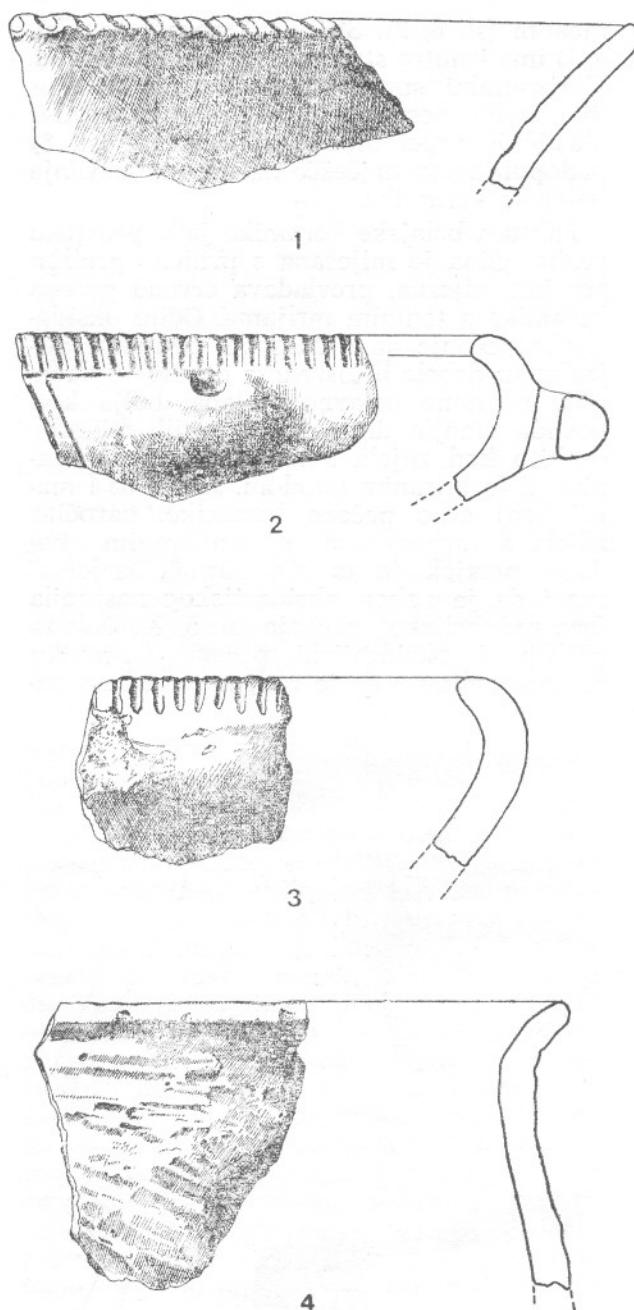
Međutim, **jasno** je da će ova stratigrafski nedokumentirana keramika naći svoje mjesto i određenje tek nakon novih istraživanja na Belaju suvremenim gradinama kojima područje među Kupom i Unom izgleda da obiluje. Život na gradini Belaj mora da je bio dugotrajan — tijekom Ha B perioda (Ha B 1, B 2 i B 3), pa opet u mlađoj fazi stariјег жељезног doba (Ha D 3). O kontinuitetu života na Belaju zasada ne možemo govoriti, za to nam nedostaju potrebni elementi.

*

Gradina Klinac nalazi se u brežuljkastom kraju južno od Petrinje, iznad sela Klinac-

Sl. 8 — Belaj

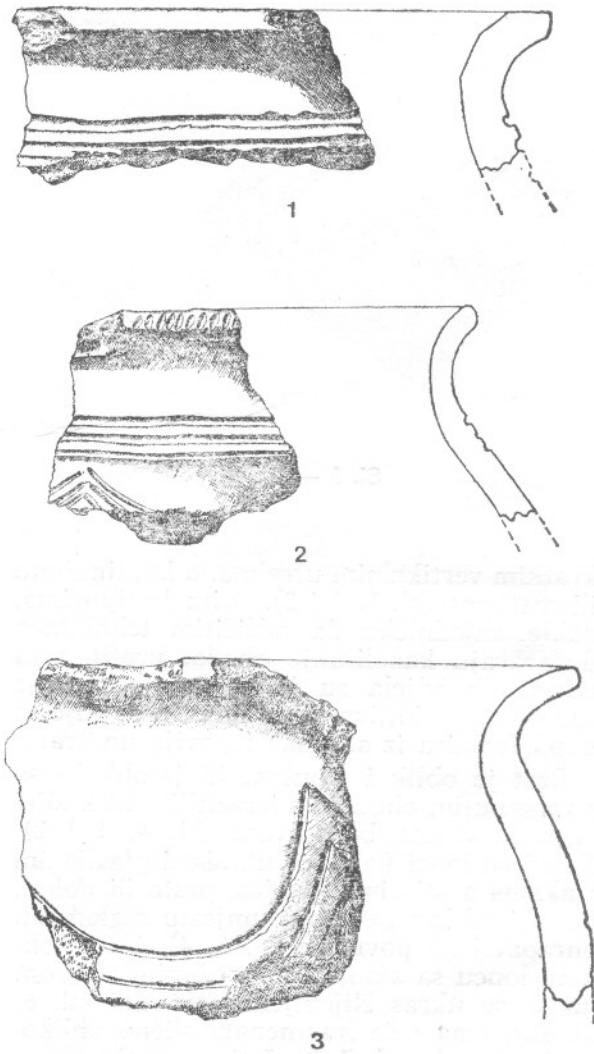
Sl. 5 — Belaj

selju na Belaju, za ovu drugu vrstu keramike nemamo oslonca da raspravljamo o mjestu njezine izrade.

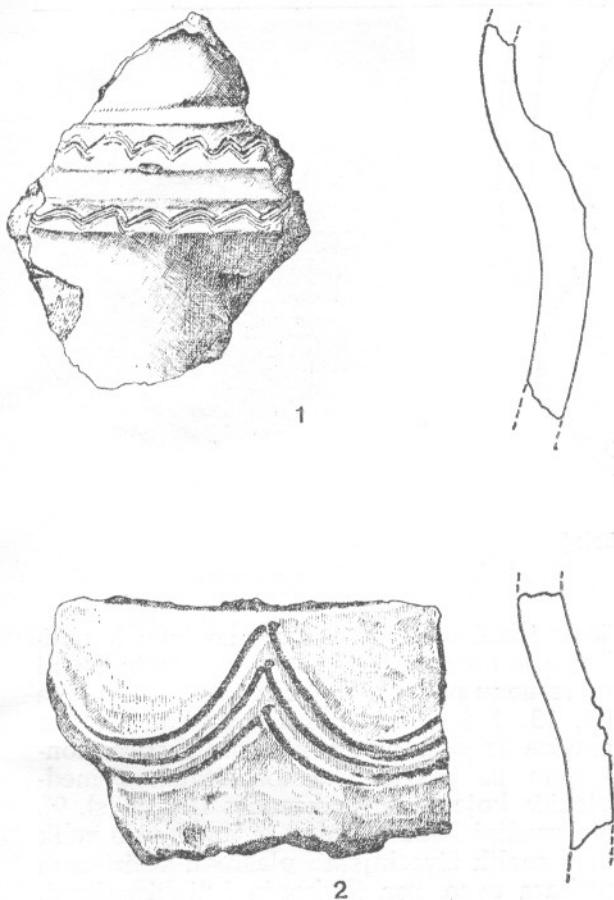
Od opisane keramike razlikuje se fragment trbušaste posude — lonca ukrašenog kaneliranim rebrima na ramenu, između kojih je urezan motiv višeprute valovnica (sl. 7, 1). Faktura te posude finija je od

gore opisane; posuda je dobro pečena, sivo-smeđe je boje i prilično brižljivo polirane površine. S obzirom na fakturu, a uglavnom i ukras, može se povezati s keramikom poznatom sa srijemskog naselja u Kalakači na obali Dunava, koju P. Medović određuje u svoju fazu Bosut III a (tj. u vrijeme razvijenog i kasnog Ha B stupnja).⁸

Osebujan nalaz predstavlja mala zoomorfna plastika. Za razliku od poznatih brojnih životinjskih plastika na četiri nožice, kakve smo od prije poznivali, npr. s gradine Kirin-grad,⁹ ova je stiliziranija, a lik je prikazan u vertikali (sl. 9). Donji, trbušasti dio tijela sa stabilnom stajaćom površinom sužava se u zdepasti vratīc, a s tri trokutasta mekana izbočenja oblikovana je glavica ži-

Sl. 6 — Belaj

Sl. 7 — Belaj

votinje. Iako do krajnosti stiliziran, ovdje je sugeriran, čini nam se, lik medvjeda. Takvu interpretaciju ovog prikaza kao da potvrđuju neobjavljeni nalazi zoomorfne plastike s Turske kose, i to u sloju s keramikom najmlađeg halštatskog razdoblja (tzv. Ha D 3). Jedan od tih primjeraka ima uha i njušku koja kudikamo jasnije sugerira prikaz medvjeda.¹⁰

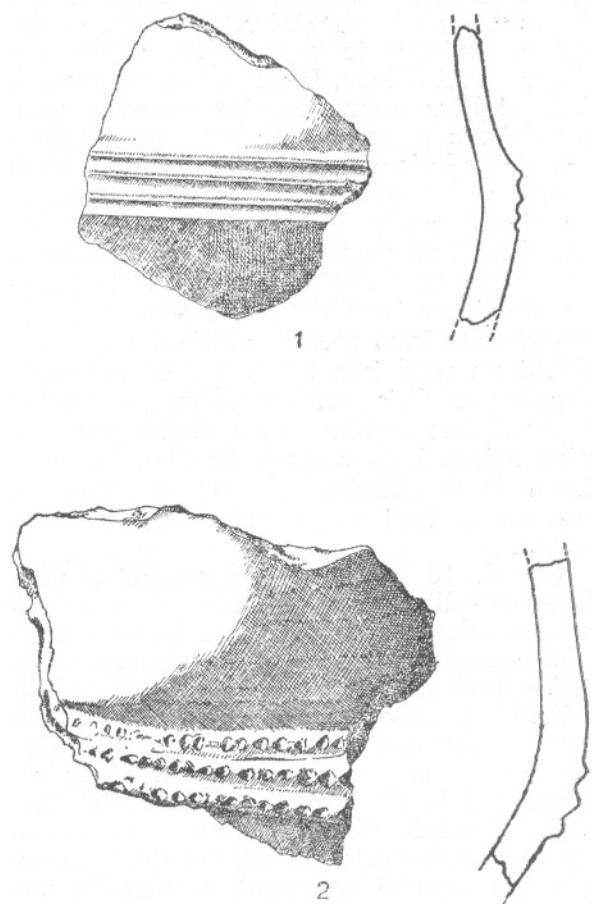
Keramika skupljena na Belaju određuje život na gradini u vrijeme mlađe faze kulture polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Tipovi i ukrasi posuda mogu se samo općenito vezati s grobnim prilozima iz nekropola u Trešćerovcu, Krupačama i Ozlju, a razlog leži i u tome što belajska naseobinska keramika predstavlja znatno raznovrsnije tipove negoli je to slučaj s uniformnom keramikom rađenom za ukop. Mogli bismo tražiti analogije i u pravcu Bele Krajine i dobovsko-ruške i ljubljanske

dolenjske grupe,¹¹ no to su samo pojedinačne veze uvjetovane općim stilom vremena, a pojedini su oblici i ukrasi povezani i s posavskim područjem (horizontalno faze-tirani obodi, plitke zdjele s izvučenim i jako razgrnutim obodom, motiv urezane valovnice).¹²

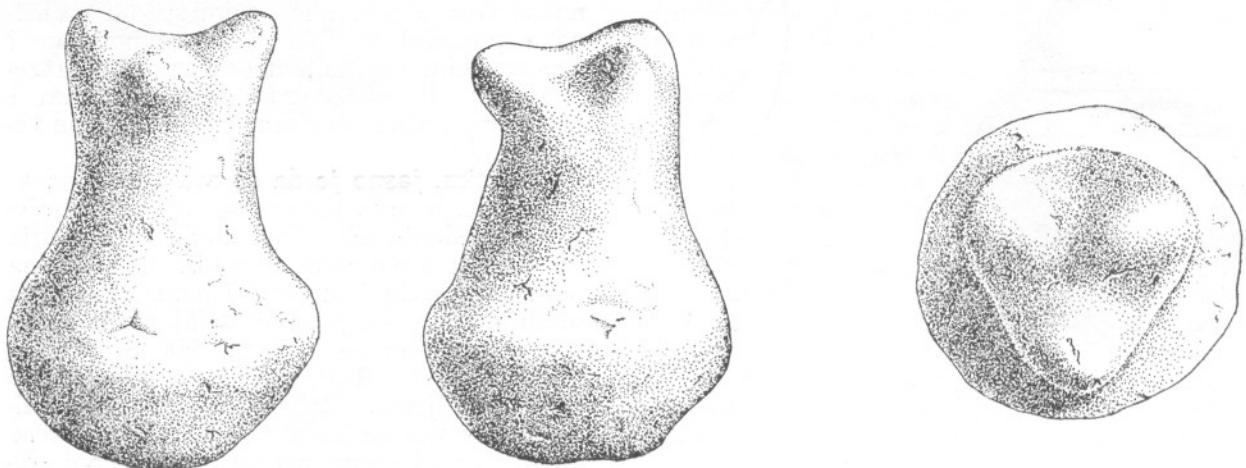
Međutim, jasno je da će ova stratigrafski nedokumentirana keramika naći svoje mjesto i određenje tek nakon novih istraživanja na Belaju suvremenim gradinama kojima područje među Kupom i Unom izgleda da obiluje. Život na gradini Belaj mora da je bio dugotrajan — tijekom Ha B perioda (Ha B 1, B 2 i B 3), pa opet u mlađoj fazi starijeg željeznog doba (Ha D 3). O kontinuitetu života na Belaju zasada ne možemo govoriti, za to nam nedostaju potrebni elementi.

*

Gradina Klinac nalazi se u brežuljkastom kraju južno od Petrinje, iznad sela Klinac-

Sl. 8 — Belaj

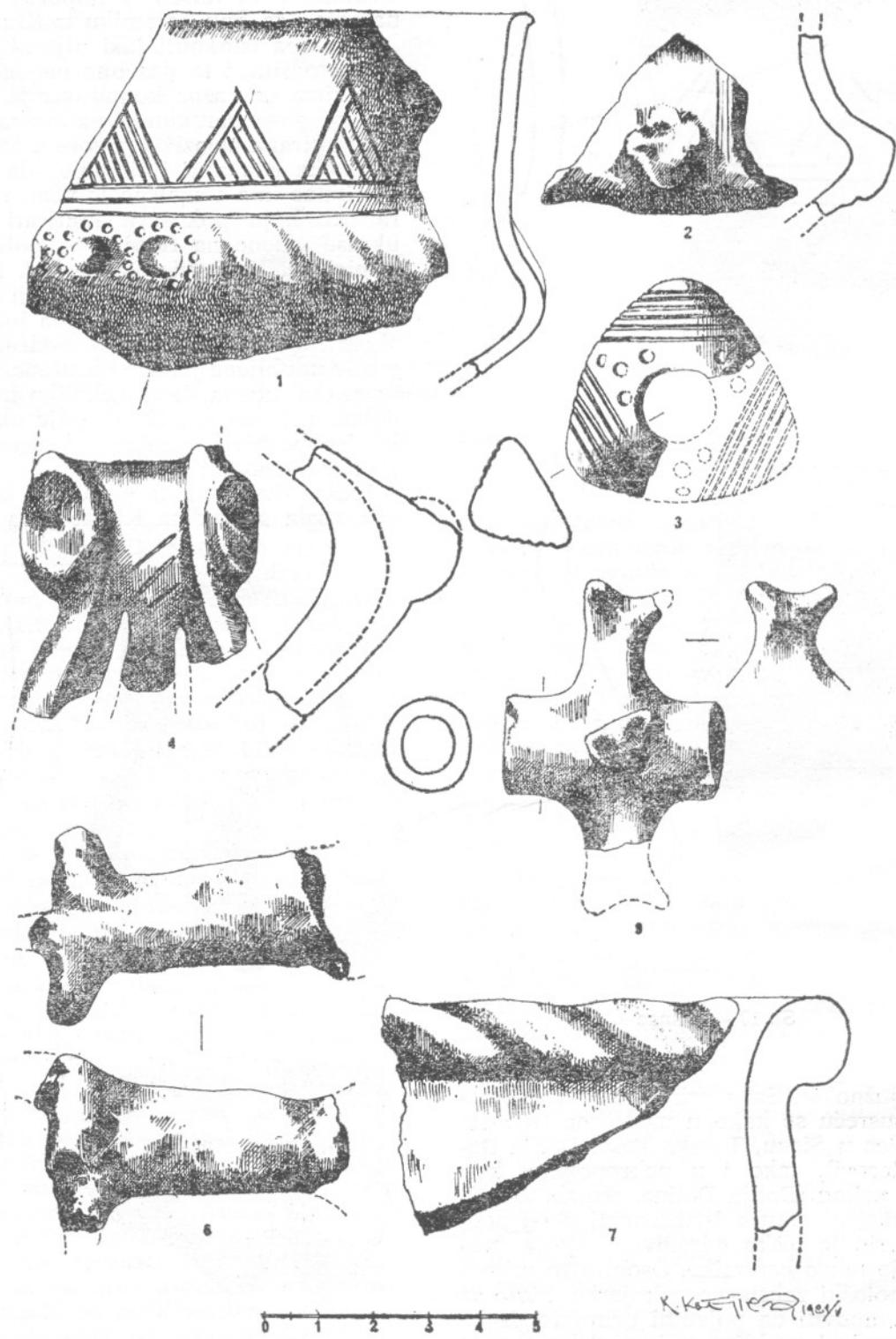
Sl. 9 — Belaj

-grad, nedaleko ceste koja od Petrinje vodi u Dvor na Uni. Za Klinac-grad skreće se na zapad kod sela Budinčina. Gradina Klinac je markantan i strateški vrlo povoljan položaj na kojem je u srednjem vijeku podignut grad Klinac. Danas su na platou brijege vidljive monumentalne ruševine srednjovjekovnog grada, prvenstveno njegove četvrtaste kule.¹³ Cijeli plato koji je u srednjem vijeku promijenjen u toku gradnje utvrđenog grada, kao i strne padine brijege, obrasli su gustom šumom. Iz oštećenja na padinama, najčešće iz životinjskih jazbina, skupljena je obilna građa koje dio ovdje iznosimo.¹⁴ Iako među nalazima koje smo dobili na uvid ima i manji broj nalaza iz drugih razdoblja, ovdje predstavljamo izbor iz apsolutno dominantne i markantne skupine nalaza koja pripada kasnom halštatu. Izbor iz te skupine također je ograničen prostorom koji ovdje imamo na raspolaganju.

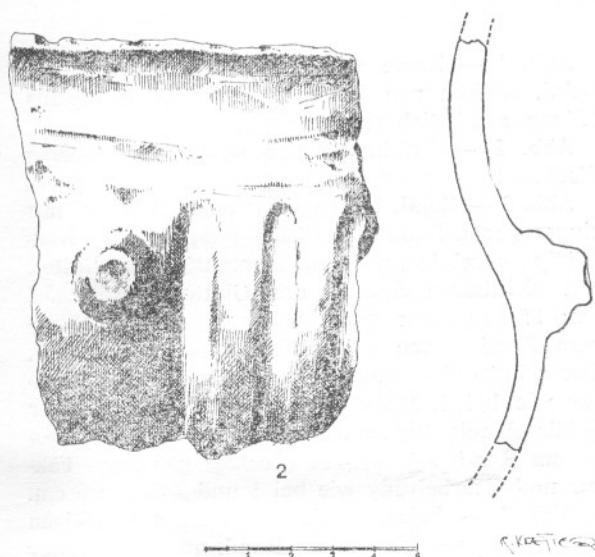
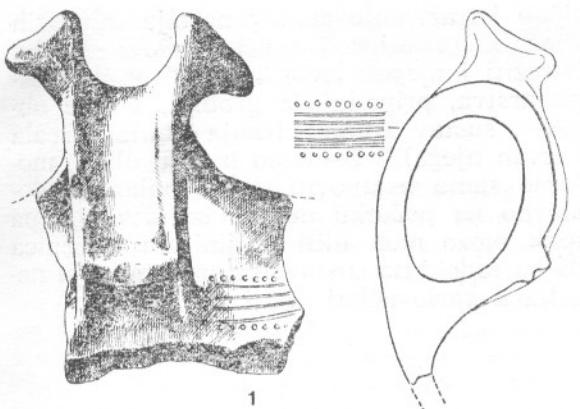
Na sl. 10 donosimo fragmente posuda koje se odlikuju vrlo finom fakturom, visokom tehnologijom izrade i karakterističnim ornamentiranjem. Crna i blistava keramika, polirana na visoki sjaj, vrlo tankih stijenki, izvrsno pečena i osebujno dekorirana predstavlja vrstu karakterističnu i najprisutniju na nalazištima Doljenjske,¹⁵ ali poznata i iz sjeverozapadne Hrvatske, Bosne i Transdanubije.¹⁶ Posebno karakteristično ukrašavanje, uz urezivanje i ubadanje kao osnovni ornament, predstavlja mekano izbočivanje u oble nabore na ramenu i trbuhi posuda, najčešće zdjelica i šalica.¹⁷ Drugi karakteristični ukras, povezan najče-

šće s izbočenim naborima, plastično je oblikovanje zoomorfnih glavica na ručkama ili na ramenu posuda, katkada i na pršljencima (sl. 13, 1 i sl. 12, 2 i 5). Vrlo stilizirane glavice (s dva uha i njuškom) sliče konkretno na glavicu kasnohalštatskog medvjedića kojeg smo prikazali s Belaja (sl. 9). Na gradini Klinac nađen je inače vrlo velik broj malih životinjskih plastika, stiliziranih prikaza ovce, psa ili konja i ti bi prikazi, i inače čest nalaz na ostalim Klincu suvremenim gradinama između Kupe, Save i Une, zavrijedili posebnu pažnju i obradu (sl. 12, 6).¹⁸

Kako je poznato, tradicija plastičnih zoomorfnih aplikacija, bilo prikaza cijelog tijela životinje, bilo samo njezine glave, datira iz ranijeg vremena, tj. iz Ha C perioda, a i tada se iz jugoistočnog alpskog područja širila u sjevernu Hrvatsku, kako pokazuju primjeri iz Goričana, Kaptola i Dalja.¹⁹ Ovdje, na gradini Klinac susrećemo se sa zoomorfnim prikazima, stiliziranim životinjskim glavicama, koji se prema brojnim analogijama datiraju u posljednju fazu kasnog halštata u tzv. Ha D 3, tj. u vrijeme 5. i 4. st. prije n. e., odnosno u horizont razvijenih Certosa fibula.²⁰ Ručka zdjelice (sl. 13, 1) vrlo nalikuje na onu sa šalice iz Novog mesta (Kandija, tumul IV, grob 3) datirane u kasno 5. st. Osim odgovarajućeg oblika životinjske glavice na vrhu drške, tu je i horizontalna prečka pri dnu ručke.²¹ U 5. i 4. st. mogu se datirati i ostali srođni nalazi: iz Sanskog Mosta, iz grobova 14, 54 i 55,²² iz Donje Doline, iz naselja i groblja,²³ iz Beremenda i Szent Lőrinca.²⁴ U području

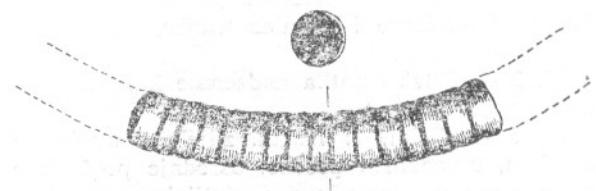
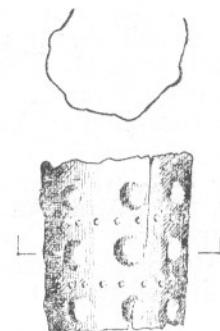
Sl. 12 — Klinac

Sl. 13 — Klinac

poput papira tankog бrončanog limenog svitka ukrašenog punciranjem i ulomak punе брончане огрлице s vertikalno narezаном prednjom i glatkом nutarnjom stranom (sl. 14). Limeni svitak je vrlo oštećen i ne znamo kako je primarnо bio savijen, pa je teško sa sigurnošću rekonstruirati njegov prvotni izgled. Pretpostavljamo da je nekoć mogao biti savijen u valjkasti privjesak kakve poznamo s Vača, ili možda u naušnicu kakve su čest nalaz u dolenjskim grobovima (npr. iz Vača ili Dolenjskih toplica).^{27a}

Ogrlica je opet ukrašena na način kakav je vrlo omiljen na kasnohalštatskom Glasincu na raznim tipovima nakita (prvenstveno na fibulama i narukvicama). Naš frag-

Sl. 14 — Klinac

ment pripada širokom kolotu i vjerojatnije je dio огрлице negoli narukvice.^{27b}

Osim na gradini Kirin-grad i Turskoj kosi keramike analogne opisanim primjercima s gradine Klinac znamo i s kasnohalštatskog razorenog naselja na uzvišenju uz Kupu Pogorelec u Sisku.²⁸ S obzirom na položaj gradine Klinac, neposredno uz komunikaciju koja je sa Save od Siska preko Petrinje vodila najkraćim pravcem na Unu i ušće Sane (kod Dvora na Uni, tj. Bosanskog Novog), smatramo da, bez obzira na zapravo potpunu neistraženost navedenih lokaliteta, možemo nazrijeti jedan od putova koji je iz jugoistočnoalpskog prostora vodio Savom na istok, a tada od Siska preko Petrinje skretao u doline Une i Sane. Savom dalje na istok, kao i navedenim južnim odvojkom, mogle su se odvijati veze koje su ostavile očiti arheološki odraz i u Donjoj Dolini i u Sanskom Mostu s okolicom.^{28a}

U vrijeme cvata naselja tipa Pogorelec, Klinac, Kirin-grad, Turska kosa, tj. u 5. i 4. st. posvjedočeno je prosperitetno društvo sa specifičnom halštatskom socijalnom strukturu unutar koje vidno mjesto za-

uzima vojnički stalež i u nizu srođno premljenih ratničkih grobova. Oni sa svoje strane osvjetljavaju život posljednjih stoljeća pred keltsku invaziju u jugoistočnoalpskom, sjeverozapadnobalkanskom i južnopanonskom prostoru.²⁹

Svjesni smo zahtjeva koje moderna znanost postavlja na arheološka istraživanja i njihovu interpretaciju radi sagledavanja života u prehistojskim sustavima naseljavanja pojedinih područja, tj. da se uz kla-

sično istraživanje samog naselja, njegovih značajki, stratigrafije i kronologije treba istražiti i njegov životni areal (oblike gospodarstva, pripadajuća groblja, kultne objekte, sustav komuniciranja unutar areala i izvan njega).³⁰ Uzmemo li to u obzir, možemo samo ustanoviti da se nalazimo doslovno na početku nužnih istraživanja, pa ipak može nam uliti optimizam činjenica da su radovi na sustavnom proučavanju naselja u karlovačkoj regiji već u toku.

KATALOG

Sl. 1 — Karta s ucrtanim položajem Belaja, južno od Karlovca i Gradine Klinac, jugoistočno od Petrinje.

Sl. 2 — Crtež ostatka nadzemne kuće na gradini Belaj.

Sl. 3 — Belaj, 1: fragm. zdjele s uvučenim obodom, crvenkasto pečene, osrednje pročišćene gline, sumarno zaglađene s vidljivim tragovima zaglađivanja, vis. 5,2 cm; 2: fragm. zdjele s uvučenim obodom, crno pečene izvana i iznutra, presjek svijetli, sumarno zaglađene, faktura kao 1, vis. 5,6 cm; 3: fragm. zdjele s turbanasto kaneliranim uvučenim obodom, crnocrveno (mrljavo) pečena, faktura i obrađenost kao 1 i 2, vis. 6 cm.

Sl. 4 — Belaj, 1: fragm. trbušastog lonca s razgrnutim obodom, na ramenu horizontalno položena drška ukrašena otiscima nokta, faktura kao sl. 3, crvenkastožuto pečena s tamnim mrljama, vis. 9,5 cm; 2: fragm. jajolikog lonca s razgrnutim obodom, s jezičastim ispuštenjima međusobno povezanimi plastičnom trakom u vidu girlande, traka s otiscima nokta, pečeno crveno s tamnjim mrljama, faktura i obrada kao sl. 4,1, vis. 11,7 cm.

Sl. 5 — Belaj, 1: fragm. lijevkasto razgrnutog vrata s otiskom nokta duž oboda, s nutarnje strane horizontalno fazetiran, svijetlocrveno pečeno, jednolično, bolje pročišćena glina, brižljivo zaglađena površina, vis. 3,5 cm; 2: fragm. zdjele s uvučenim vertikalno kaneliranim obodom, s vertikalno bušenom dršicom, s urezanim trakastim ukrasom, crno pečeno izvana i iznutra, presjek svijetlosivi, vis. 3,3 cm; 3: fragm. konične zdjele s uvučenim obodom sa žljebljenim vertikalnim ukrasom kao imitacijom kaneliranja, tamnosmeđe boje, faktura kao sl. 5, 1, vis. 3,7 cm; 4: fragm. manjeg lonca s izvučenim obodom i hrapavo

Abb. 1 — Karte mit eingezeichneter Lage von Belaj, südlich von Karlovac, und des Burgwalls Klinac, südöstlich von Petrinja.

Abb. 2 — Zeichnung der Reste eines oberiridischen Hauses am Burgwall Belaj.

Abb. 3 — Belaj, 1: Fragment einer Schüssel mit eingezogenen Rand, aus rötlich gebrannten, mittelmäßig gereinigtem Ton, summarisch geglättet, mit sichtbaren Spuren des Glättens, Höhe 5,2 cm; 2: Fragment einer Schüssel mit eingezogenem Rand, innen und außen schwarz gebrannt, Querschnitt lichtgrau, summarisch geglättet, Faktur wie bei 1, Höhe 5,6 cm; 3: Fragment einer Schüssel mit turbanartig kanneliertem, eingezogenem Rand, schwarz-rot (fleckig) gebrannt, Faktur und Bearbeitung wie bei 1 und 2, Höhe 6 cm.

Abb. 4 — Belaj, 1: Fragment eines bauchigen Topfes mit ausgebreitem Rand, an der Schulter ein horizontal gelagerter Henkel, verziert mit Nageleindrücken, Faktur wie bei Abb. 3, rötlich-gelb gebrannt, mit dunklen Flecken, Höhe 9,5 cm; 2: Fragment eines eiförmigen Topfes mit ausgebreitem Rand, zungenartige Erhebungen die miteinander durch ein plastisches Band in Girlandenform mit Nageleindrücken verbunden sind, rot gebrannt mit dunkleren Flecken, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 4, Höhe 11,7 cm.

Abb. 5 — Belaj, 1: Fragment eines trichterartigen Hals mit Nageleindrucken entlang des Randes, an der Innenseite horizontal facettiert, lichtrot gebrannt, gleichmäßig, besser gereinigter Ton, sorgfältig geglättete Oberfläche, Höhe 3,5 cm; 2: Fragment einer Schüssel mit eingezogenem, vertikal kanneliertem Rand, mit vertikal durchbohrtem kleinen Henkel, eingeschnittener bandartiger Verzierung, innen und außen schwarz gebrannt, Querschnitt lichtgrau, Höhe 3,3 cm; 3: Fragment einer konischen Schüssel mit eingezogenem Rand und gefurchten vertikalen Verzierungen die Kannelierungen imitieren, dunkel-

obrađenom vanjskom površinom, vidljiva zrnca pjeska, iznutra zaglađen, crvenosmeđe pećen s tamnim mrljama, vis. 5,3 cm.

Sl. 6 — Belaj, 1: fragm. vrata trbušastog lonca s izvraćenim i zaravnanim obodom, iznutra horizontalno fazetiran, s horizontalno žljebljenim ukrasom na prijelazu vrata u rame posude, tamnosmeđe mrljave boje, faktura i obrađenost kao sl. 3, vis. 3,8 cm; 2: fragm. lonca kao pod 1, na ramenu žljebljeni ukras girlande, faktura i boja kao sl. 6, 1, vis. 5 cm; 3: fragm. jajolikog lonca s izvučenim obodom i urezanim ukrasom girlande na ramenu, izvana svijetlocrven, iznutra smeđ, faktura i obrađenost kao sl. 6, 1, vis. 7,7 cm.

Sl. 7 — Belaj, 1: fragm. ramena trbušaste posude s horizontalnim kanelurama između kojih je urezan motiv troprute valovnice, izvana crnosiva, iznutra siva, vanjska površina fino premažana i brižno izglađena i polirana, vis. 7,4 cm; 2: fragm. ramena visoke posude grublje fakture s ukrasom žljebljene girlande, pećeno crveno s tamnim mrljama, neobrađena površina, vis. 4,7 cm.

Sl. 8 — Belaj, 1: fragm. posude sa žljebljenim ukrasom od 3 paralelna žlijeba na prijelazu vrata u trbuš posude, finija faktura, pećeno sivo s tamnim mrljama, površina polirana izvana i iznutra; vis. 6 cm; 2: fragm. posude s trostrukom narezukanom plastičnom trakom, izvana smeđe-crven, s manjim mrljama, iznutra svijetlocrven, faktura i obrada kao sl. 8, 1, vis. 6,3 cm.

Sl. 9 — Belaj, zoomorfna plastika — prikaz medvjeda (?), crvenosmeđe boje, osrednje fakture s dosta primjesa pijeska, grublje obrađena površina, vis. 6,5 cm.

Sl. 10 — Klinac, 1: fragm. trbušastog lončića s cilindričnim vratom, fina faktura, pročišćena gлина, vanjska i nutarnja strana uglačana na visoki sjaj, crne blistave boje iznutra i izvana, presjek sive boje; na vratu urezani trokuti, rame i trbuš ukrašeni meko izbočenim ispupčenjima, vis. 5,4 cm; 2: fragm. konične zdjele, faktura i obrada kao 1, ukras s trokutima i nizom jamičastih uboda, vis. 6,7 cm.

Sl. 11 — Klinac, 1: fragm. trbušastog lončića s cilindričnim vratom i izvučenim obodom, faktura i obrada kao sl. 10, 1 i 2, na dnu vrata niz okruglih uboda, rame i trbuš ukrašeni meko

braun, Faktur wie auf Abb. 5,1, Höhe 3,7 cm; 4: Fragment eines kleineren Topfes mit ausgezogenem Rand und rauh bearbeiteter äußerer Oberfläche, sichtbare Sandkörner, innen geglättet, rötlichbraun gebrannt mit dunklen Flecken, Höhe 5,3 cm.

Abb. 6 — Belaj, 1: Halsfragment eines bauchigen Topfes mit ausgebogenem und geradegezogenem Rand, innen horizontal facettiert, mit horizontal geriefelten Verzierungen am Übergang des Halses zur Schulter des Gefäßes, dunkelbraun und fleckig, Faktur und Bearbeitung wie auf Abb. 3, Höhe 3,8 cm; 2: Fragment eines Topfes, wie unter Nr. 1, an der Schulter eingefurchte Girlande, Faktur und Farbe wie bei Abb. 6, 1, Höhe 5 cm; 3: Fragment eines eiförmigen Topfes mit ausgebogenem Rand und tief eingeschnittener Girlande an der Schulter, außen lichtrot, innen braun, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 6, 1, Höhe 7,7 cm.

Abb. 7 — Belaj, 1: Schulterfragment eines bauchigen Gefäßes mit horizontalen Kannelierungen und dazwischen das eingeschnittene Motiv eines dreifachen Wellenbandes, außen schwarzgrau, innen grau, die äußere Oberfläche fein überzogen und sorgfältig geglättet und poliert, Höhe 7,4 cm; 2: Schulterfragment eines hohen Gefäßes mit eingekerbttem Girlandenmotiv verziert; grobe Faktur, rot mit dunklen Flecken, grobbearbeitete Außenfläche, Höhe 4,7 cm.

Abb. 8 — Belaj, 1: Fragment eines Gefäßes mit drei parallelen Riefen am Übergang vom Hals zum Bauch; feinere Faktur, grau mit dunklen Flecken, polierte Außen- und Innenfläche, Höhe 6 cm; 2: Fragment eines Gefäßes mit dreifachem, geriefeltem plastischen Band, außen bräunlichrot, mit kleineren Flecken, innen lichtrot, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 8, 1, Höhe 6,3 cm.

Abb. 9 — Belaj, Zoomorphe Plastik — Darstellung eines Bären (?), rötlichbraun, von mittelmäßiger Faktur mit ziemlich viel Sand, gröber bearbeitete Oberfläche, Höhe 6,5 cm.

Abb. 10 — Klinac, 1: Fragment eines bauchigen Töpfchens mit zylindrischem Hals, feine Faktur, gereinigter Ton, Innen- und Außenseite auf Hochglanz poliert, glänzend schwarz innen und außen, Querschnitt grau; am Hals eingeschnittene Dreiecke, Schulter und Bauch sind mit leicht erhabenen Wulsten geschmückt, Höhe 5,4 cm; 2: Fragment einer konischen Schüssel, Faktur und Bearbeitung wie bei 1, verziert mit Dreiecken und einer Reihe grübchenartiger Stiche, Höhe 6,7 cm.

Abb. 11 — Klinac, 1: Fragment eines bauchigen Töpfchens mit zylindrischem Hals und ausgezogenem Rand, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 10, 1 und 2, am Halsansatz eine Reihe runder

izbočenim duguljastim ispučenjima, između ispučenja dva ili tri plitko žlebljena vertikalna poteza, vis. 8,3 cm; 2: fragm. trbušaste zdjelice s kratkim lijevkastim vratom, vrlo tankih stijenki, fakture i obrade kao na sl. 10; na vratu niz uboda, vrlo trbušasta meka ispučenja rese rame i trbuš, među njima vertikalni vrlo plitki urezi, na tri mjesta sekundarno probušene rupe, vis. 4,8 cm.

Sl. 12 — Klinac, 1: fragm. bikonične zdjelice s cilindričnim višim vratom, vrlo tankih stijenki (3 mm), fakture i obrade kao sl. 11, 2; ukras urezanim trokutima na vratu, rame ukrašeno plitkim meko izbočenim i koso položenim ispučenjima prekinutim s po tri rozetasta ukrasa: srednje bradavičasto ispučenje, a sa strane po jedno jamičasto udubljenje, obrubljeno vjenčićem uboda, vis. 6,7 cm; 2: fragm. trbuha trbušaste zdjelice, fakture i obrade kao sl. 11,2; na najširem obodu trbuha ukrašena plastičnom zoomorfnom glavicom, vis. 3,3 cm; 3: fragmentiran pršlenak smeđe boje, osrednje fakture, ukrašen urezivanjem i jamičastim ubodima, vis. 4,2 cm; 4: fragmentirana drška, perforirana u donjem proširenju dijelu, masivna, tamnosive boje na vanjskoj i nutarnoj površini, u presjeku svjetlosiva, izvana polirana, ukrašena plitkim urezima i s dva plastična ispučenja (oblikovana zoomorno?), vis. 4,8 cm; 5: fragmentiran cilindrično perforiran pršlenak s četiri zoomorfna izdanka, crvenosmeđe boje, bolje fakture, vis. 5 cm; 6: fragment zoomorfne plastike (konjića?), crvenosmeđe boje, bolje fakture, duž. 5,8 cm; 7: fragment vrata posude s prstenasto zadebljanim i plastično ukrašenim turbanastim obodom, žutocrvene boje, osrednje fakture, vis. 4,3 cm.

Sl. 13 — Klinac, 1: trakasta drška šalice s plastičnim zoomorfnim izdancima; plastična prečka pri dnu drške ukrašena otiskom prsta; ukras urezanih linija i uboda na ramenu šalice; deblica stijenki 5 mm, finija faktura, crnopolirana površina, vis. 8,8 cm; 2: fragment trbušaste posude s lijevkastim vratom, ukras na trbušu u vidu mekih izduženih izbočenja, na najširem bradavičasto ispučenje s otiskom prsta na vrhu, faktura osrednja, sivosmeđe boje s tamnim mrljama, vidljivi tragovi grubljeg zaglađivanja s vanjske i nutarne strane, vis. 10 cm.

Einstiche, Schulter und Bauch sind mit leicht erhabenen, länglichen Wulsten verziert, dazwischen sind zwei oder drei flach eingekerbe vertikale Striche, Höhe 8,3 cm; 2: Fragment eines bauchigen Schüsselchens mit kurzem, trichterartigen Hals mit sehr dünnen Wänden, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 10; am Hals eine Reihe von Einstichen, sehr bauchige, weiche Ausbuchtungen schmücken Schulter und Bauch, dazwischen vertikale, sehr flache Einschnitte, an drei Stellen sekundär angebrachte kleine Löcher, Höhe 4,8 cm.

Abb. 12 — Klinac, 1: Fragment eines bikonišchen Schüsselchens mit höherem zylindrischen Hals mit sehr dünnen Wänden (3 mm), Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 11,2; am Hals Verzierung von eingeschnittenen Dreiecken, die Schulter mit flachen, leicht erhabenen und schräg gestellten Wulsten geschmückt, dazwischen je drei rosettenartige Verzierungen: in der Mitte ein warzenartiger Buckel, und seitlich je eine grübchenartige Vertiefung, umrahmt von einem Kranz von Einstichen, Höhe 6,7 cm; 2: Fragment eines bauchigen Schüsselchens, Faktur und Bearbeitung wie bei Abb. 11,2; am breitesten Rand des Bauches mit einem plastischen, zoomorphen Köpfchen verziert, Höhe 3,3 cm; 3: Fragment eines Spinnwirtels von brauner Farbe und mittelmäßiger Faktur, verziert mit Einkerbungen und grübchenartigen Einstichen, Höhe 4,2 cm; 4: Fragment eines Henkels, im unteren, verbreiterten Teil perforiert, massiv, dunkelgraue Oberfläche innen und außen, am Querschnitt lichtgrau, außen, poliert, mit flachen Einschnitten und zwei plastischen zoomorphen Buckeln verziert, Höhe 4,8 cm; 5: Fragment eines zylindrisch perforierten Spinnwirtels mit vier zoomorphen Fortsätzen, rötlichbraun, von besserer Faktur, Höhe 5 cm; 6: Fragment einer zoomorphen Plastik (ein Pferdchen?), rötlichbraun, von besserer Faktur, Länge 5,8 cm; 7: Halsfragment eines Gefäßes mit ringartig verdicktem und plastisch verziertem, turbanartigen Rand, gelblichrot, von mittelmäßiger Faktur, Höhe 4,3 cm.

Abb. 13 — Klinac, 1: Bandartiger Henkel einer Schale mit plastischen zoomorphen Fortsätzen; Quersteg am Henkelansatz ist mit Fingerabdrücken verziert; Verzierungen aus eingeschnittenen Linien und Einstichen an der Schulter der Schale; Dicke der Wände 5 mm, von feinerer Faktur, mit schwarz polierter Oberfläche, Höhe 8,8 cm; 2: Fragment eines bauchigen Gefäßes mit trichterartigem Hals, am Bauch mit flachen, länglichen Wulsten verziert, am breitesten Teil ein warzenartiger Buckel mit Fingerabdruck auf der Spitze, Faktur mittelmäßig, graubraun mit dunklen Flecken, sichtbare Spuren von gröberer Glättung an der Außen- und Innenseite, Höhe 10 cm.

Sl. 14 — Klinac, 1: oštećen kolutasto savijen brončani lim ukrašen nizovima većih i manjih polukuglastih izbočenja (Punktbucket), valjkasti privjesak ili naušnica (?), vis. 2,5 cm; 2: fragment brončane kolutaste ogrlice ukrašen izvana dubljim vertikalnim urezima, s nutarnje strane glatak, duž. 5,5 cm.

¹ Š. LJUBIĆ, Prvo otkriće predistoričkih groblja od žara u Hrvatskoj, *VHAD*, VII 3, 1885, 65—72, T. VI. — ISTI, Popis arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu, Zagreb 1889, 159, T. 34. — K. VINSKI—GASPARINI, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Zadar 1973, 186, T. 100 (dalje K. VINSKI—GASPARINI, KPŽ).

² J. BRUNŠMID, Groblje sa urnama u Kruščicama kod Krašića u Hrvatskoj, *VHAD*, n. s., III, 1898, 137 i d., T. I. — D. BALEN-LETUNIC, Grobovi kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz okolice Karlovca, *Vjesnik Arheol. muz. u Zagrebu*, 14, 1981, 11—24. — K. VINSKI—GASPARINI, OsVRT na istraživanja kasnog brončanog i starijeg željeznog doba u sjevernoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Izdjana Hrvatskog arheološkog društva*, 2, Zagreb 1978, 135, sl. 2. — ISTA, Mač tipa Möringen iz Draganića u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Vjesnik Arheol. muz. u Zagrebu* 4, 1970, 3 i d.

³ K. VINSKI—GASPARINI, KPŽ, 186, T. 102—106. — F. STARË, Dobova, Brezice 1975. — K. VINSKI—GASPARINI, Praistorija jugoslavenskih zemalja, IV, Sarajevo 1983, 583 i d.

⁴ Gajina pećina kod Drežnik-grada — K. VINSKI—GASPARINI, KPŽ 179, T. 128. — Krnjak — L. ČUČKOVIĆ, objavljeno u ovom svesku.

⁵ L. ČUČKOVIĆ, Arheološka otkrića na karlovačkom području, Karlovac 1982 (katalog izložbe). — ISTI, Prethistorijska gradina Turska kosa, Karlovac 1983 (katalog izložbe). — ISTI, Arheološka topografija karlovačke regije (u ovom svesku).

⁶ Nedavno objavljeni rad M. ŠIMEK, Kameni vrh, *Godišnjak Gradskega muzeja Varaždin*, 7, 1985, 49 i d. koji se iscrpljeno bavi objavom i valorizacijom površinski skupljenih nalaza s jedne sada već potpuno uništene zagorske gradine, pokazao je da u slučaju neistraženosti terena bavljenje i ovako, bez dokumentacije, skupljenim nalazima ima svoga smisla.

⁷ Nalazi se čuvaju u raznim kućama, uglavnom neregistrirani, u obližnjem selu Podvožić, nešto se materijala čuva u školskoj zbirci u Dugoj Resi, a pod samom gradinom Belaj u manjoj gostionici čuva se uz ostale nalaze i mala zoomorfna plastika koju donosimo na sl. 9.

⁸ P. MEDOVIĆ, Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju, Beograd 1978, 25 i 40, T. 36 — valovnica se na Kalakači javlja doduše samo na zdjelama i uz urezane, a ne plastične horizontalne vrpce.

⁹ Nalazi s gradine Kirić-grad potječu iz različitih prethistorijskih razdoblja i čuvaju se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Pribavio ih je učitelj Dukić iz Lasinje. Objavu nalaza s Kirić-gradom priprema D. Balen-Letunić.

Abb. 14 — Klinac, 1: beschädigtes Stück eines ringartig gebogenen Bronzeblech, verziert mit Reihen größerer und kleinerer Buckel, zylindrischer Anhänger oder Ohrring (?), Höhe 2,5 cm; 2: Fragment eines bronzenen Halsringes, außen mit tieferen vertikalem Einschnitten verziert, an der Innenseite glatt, Länge 5,5 cm.

¹⁰ Nalaze s Turske kose pokazao nam je uz iscrpljeno tumačenje situacije na terenu njezin istraživač Lazo Čučković i ovdje mu najljepše zahvaljujemo.

¹¹ Vidi bilj. 1 i 2. — J. DULAR, Žarno grobišče na Borštku v Metliki, *Arheol. vestnik*, XXX, Ljubljana 1979, 65 i d., grobovi 14, 19 i 23. — F. STARE, o. c., T. 23; 25, 12 i 15; 31, 6; 32, 1. — S. PAHIĆ, Drugo žarno grobišče v Rušah, *Razprave SAZU*, IV/3, Ljubljana 1957, T. I, II, VII, XIX.

¹² Z. MARIĆ, Donja Dolina i problem etničke pripadnosti predrimskog stanovništva sjeverne Bosne, *GZM*, XIX, Sarajevo 1964, T. II; IV, 9. — Neobjavljeni nalazi naših iskopavanja 1977. godine iz kasnobrončanodobnog naselja u Novigradu na Savi, istočno od Slavonskog Broda. — P. MEDOVIĆ, o. c., T. 5 7, 3—6.

¹³ Vidi podatke u radu M. KRUHEKA i Z. HORVATA u ovom svesku.

¹⁴ Nalaze je na svojim čestim obilascima terena skupio inž. Z. Franić, upozorio me i poveo na lokalitet, a materijal mi ljubezno stavio na raspolaganje, pa mu na svemu ovdje najljepše zahvaljujem.

¹⁵ J. DULAR, Halštatska keramika v Sloveniji, *Dela SAZU*, 23, Ljubljana 1982, 82—89, 130—135, 142—144, T. 22, 197—202; 23, 203—208; 24, 226—232; 25, 236—243, gdje je sabran niz dolenskih nalaza s podacima o literaturi.

¹⁶ Neobjavljeno s Turske kose, Kirin-grada i Pogorelca (vidi bil. 28). — Iz Donje Doline (Z. MARIĆ, o. c., T. XII, 8, 10; XVI, 4), Sanskog Mosta (F. FIALA, Das Flachgräberfeld von Sanski Most, *WMBH*, VI, Wien 1899, Abb. 23, 60, 63, 193), Zecova (B. ĆOVIĆ, Uvod u stratigrafiju i chronologiju praistorijskih gradina u Bosni, *GZM*, XX, Sarajevo 1965, T. II, 9—10) i Čarakova (ISTI, Ilirska nekropola u Čarakovu, *GZM*, XI, Sarajevo 1956, T. IV, 6—7), te iz transdanubijskih nekropola Szentlörinc (E. JEREM, The Late Iron Age Cemetery of Szentlörinc, *Acta Arch. Hung.*, XX, 1968, 159 i d., T. 43, 6) i Beremend (ISTA, Zur Geschichte der späten Eisenzeit in Transdanubien, *Acta Arch. Hung.*, XXV, 1—2, 1973, 65 i d., sl. 8, 21).

¹⁷ U slovenskoj arheološkoj literaturi usvojen je termin »gubanje« za takav specifičan način ukrašavanja. U našoj literaturi zasada nema prihvaćenog termina, pa smo ga zamijenili opisom.

¹⁸ K. HOREDT, Hallstattische Tierfigurchen aus Lechnița de Mureș, *Dacia*, 7, 1963, 527 i d., sl. 2—3 obrađuju votivno ukopanu grupu životinjskih plastika koje predstavljaju prototip za naše primjerke. Rumunjski nalazi su stariji (iz B — C vremena), ali mi još ne znamo kada su se takve figurice počele izraditi u našim halštatskim naseljima.